

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА ИШЛАБ ЧИҚАРИШ ХАРАЖАТЛАРИ ҲИСОБИ ВА МАҲСУЛОТ ТАННАРХИНИ КАЛКУЛЯЦИЯЛАШ УСУЛЛАРИ

¹Мухаметов Абубакр Бобоевич, ²Бекмухаммедова Барно Уктамовна, ³Абдувоҳидов Акмал Абдулазизович, ⁴Чоршанбаев Умрзоқ Қайнарович

^{1,3}Гулистон давлат университети "Иқтисодиёт" кафедраси доценти

, ^{2,4}Гулистон давлат университети "Иқтисодиёт" кафедраси катта ўқитувчиси,

ARTICLE INFO.

Калим сўзлар: ишлаб чиқариш харажатлари, тугалланмаган ишлаб чиқариш, маҳсулот таннархини калкуляциялашни жараёнли усули, маҳсулот таннархини калкуляциялашнинг бўлинмалли усули, маҳсулот таннархини калкуляциялашнинг бюртмалли усули, маҳсулот таннархини калкуляциялашнинг меъерий усули, индивидуал ишлаб чиқариш, серияли ишлаб чиқариш, оммавий ишлаб чиқариш.

Аннотация:

Ушбу мақолада БҲМСга мувофиқ ишлаб чиқариш харажатлари ҳисоби ва маҳсулот таннархини калкуляциялаш усуллари кўрсатилган. Жараёнли, бўлинмалли, бюртмалли ва меъерий усуллар батафсил баён этилган.

<http://www.gospodarkainnowacje.pl/> © 2022 LWAB.

Ишлаб чиқариш харажатлари ҳисоби ва маҳсулот таннархини калкуляциялашни жараёнли усули. Бу усул ишлаб чиқариш жараёнининг қуйидаги хусусиятларига ега бўлган корхоналарда қўлланилади:

- бир ёки бир неча турдаги маҳсулотларни оммавий ишлаб чиқариш;
- технологик жараённинг қисқа даври;
- тугалланмаган ишлаб чиқаришнинг йўқлиги ёки миқдори кам бўлганлиги.

Бундай корхоналар саноат тармоғининг тоғ-кон корхоналари, қурилиш материаллари саноати, электр ва иссиқлик станциялари ва бошқалар қиради. Ёрдамчи ишлаб чиқаришнинг энергетик хўжаликлариди жараён усулидан кенг фойдаланилади.

Жараёнли усулида харажатлар бутун ишлаб чиқариш жараёни учун ёки бундан ташқари, ишлаб чиқариш жараёнининг алоҳида босқичлари учун белгиланган калкуляцион моддалари бўйича ҳисобга олинади. Ҳисобот даври охирида ишлаб чиқариш жараёнининг умумий харажатлари маҳсулот бирликларининг сонига бўлинади ва битта калкуляцион бирлигининг таннархини ҳисоблаб чиқади.

Ишлаб чиқариладиган маҳсулотларининг сони ва тугалланмаган ишлаб чиқариш мавжудлигига қараб, маҳсулот бирлигининг таннархини ҳисоблашнинг учта варианты мавжуд.

Биринчи вариант (энг оддий) бир турдаги маҳсулот ишлаб чиқариладиган ва

тугалланмаган ишлаб чиқариши йўқ бўлган корхоналарнинг асосий ишлаб чиқаришида - кўмир ва тоғ-кон саноати корхоналари, қурилиш материаллари ишлаб чиқаришда, шунингдек, ёрдамчи ишлаб чиқаришнинг энергетик хўжаликларида қўлланилади. Бу ишлаб чиқаришларда маҳсулот бирлигининг таннархи ишлаб чиқариш жараёни учун харажатлар суммаси ишлаб чиқарилган маҳсулот бирлиги сонига бўлиш йўли билан аниқланади.

Кўмир саноатида, масалан, технологик жараённинг барча босқичларида кўмирни қазиб олиш ва сотиш харажатлари (ишлаб чиқаришга тайёргарлик, кўмир қазиб олиш, кўмирни вагонларга юклаш, ташиш, тозалаш, саралаш ва бойитиш), ишлаб чиқарилган кўмир тонна миқдорига бўлинади ва бир тонна кўмирнинг таннархи аниқланади. Ёрдамчи ишлаб чиқаришнинг электр хўжалигида унга қилинган харажатлар ҳосил бўлган электроэнергия миқдорига бўлинади ва 1 квт/соат электр энергиянинг таннархи аниқланади.

Иккинчи вариант эса бир неча турдаги маҳсулот ишлаб чиқариладиган ва тугалланмаган ишлаб чиқариш йўқ бўлган тармоқларда – электр ва иссиқлик энергияси бир вақтда ишлаб чиқариладиган электр станцияларда, нефт ва газ ишлаб чиқариш саноати корхоналарида ва бошқаларда қўлланилади.

Бир вақтнинг ўзида ҳар хил маҳсулот турларини ишлаб чиқариш ёки қазиб олишга боғлиқ харажатлар, ушбу муайян маҳсулот турларига тааллуқли бўлса, шу маҳсулот тури бўйича ҳисобга олинади. Барча турдаги маҳсулотлар учун умумий харажатлар маҳсулот турлари орасида корхонада белгиланган усулларда тақсимланади.

Масалан, нефт ва газ ишлаб чиқаришда кудук амортизацияси, ер ости жиҳозларига таъмир ва техник хизмат кўрсатиш, кудукларнинг қайтимини ошириш, деэмулсия, насос билан нефтни чиқариб олиш ва сақлаш, сарфланадиган электр энергияси харажатлари нефтга, газни йиғиш ва ташиш харажатлари эса - газга ўтказилади. Нефт ва газ ишлаб чиқариш учун бошқа барча харажатлар улар орасида ялпи нефт ва газ қазиб олиш массасига мутаносиб равишда тақсимланади.

Маҳсулот бирлиги таннархини ҳисоблашнинг учинчи варианты ишлаб чиқариш жараёнининг етарлича узоқ муддатига эга бўлган ва ҳисобот даврининг охирида тугалланмаган ишлаб чиқаришлари мавжуд бўлган корхоналарда қўлланилади – қурилиш материаллари саноатида ва бошқалар.

Ҳисобот даврининг боши ва охирида тугалланмаган ишлаб чиқариш қолдиқлари корхонада белгиланган усул билан (одатда, меъёрий таннарх бўйича) баҳоланади. Сўнгра ҳисобот даври харажатларига ҳисобот даврининг боши ва охиридаги тугалланмаган ишлаб чиқариш қиймати билан тузатишлар киритилади ва тузатилган харажат суммасини ишлаб чиқилган маҳсулот бирлиги миқдорига бўлинади.

Айрим ташкилотларда тугалланмаган ишлаб чиқариш белгиланган коэффициентлар билан қайта ҳисобланиб тайёр маҳсулотга айлантиради. Бу ҳолда маҳсулот бирлигининг таннархи ҳисобот оyi харажатларини келтирилган бирликлар миқдорига бўлиш бўйича аниқлайди.

Ишлаб чиқариш харажатларни ҳисобга олиш ва маҳсулот таннархини калкуляциялашнинг бўлинмали усули. Бу усул хом-ашёни комплекс ишлатадиган тармоқларда, шунингдек, саноатни оммавий ва йирик серияли ишлаб чиқаришга эга бўлган тармоқларда қўлланилади, унда қайта ишланадиган хом-ашё ва материаллар кетма-кет бир неча қайта ишлаш бўлинмалардан ўтади. Бўлинма деганда оралиқ маҳсулот (ярим тайёр маҳсулот) ёки тайёр маҳсулот (охирги бўлинмада)ни ишлаб чиқариш бўйича технологик операциялар мажмуи тушунилади.

Қора металлургияда бўлинмалар чўян эритиш (домна цехи), пўлат эритиш (пўлат қуйиш цехи), прокатлаш (прокатлаш цехи)дан иборат; тўқимачилик саноатида – ип йигирув, мато ишлаб чиқариш ва бўяш бўлинмалардан иборат.

Бўлинмали усул бундан ташқари, ёғочни қайта ишлаш, кимё, целлюлоза-қоғоз ва бошқа бир қатор саноат соҳаларда кенг қўлланилади.

Бўлинмали усулда ишлаб чиқариш харажатлари нафақат маҳсулот турлари ва калкуляцияон моддалар, балки бўлинмалар бўйича ҳам ҳисобга олинади.

Хом-ашё ёки ярим тайёр маҳсулотлардан комплекс фойдаланишда ишлаб чиқарилаётган турли навлар ва маркалардаги маҳсулотлар коэффицентлар тизими орқали шартли навга ўтказилади. Бир хил турдаги хом ашёдан бир неча маҳсулот ишлаб чиқарилса асосий маҳсулот ажратилади. Қолганлари эса йўлдош маҳсулотлар деб ҳисобланади ва улар белгиланган нархларда баҳоланади. Баҳоланган йўлдош маҳсулотлар қиймати ишлаб чиқаришнинг умумий харажатларидан чегириб ташланади, қолган харажатлар эса асосий маҳсулот таннархига киритилади.

Ишлаб чиқариш харажатларини ҳисоби ва маҳсулот таннархини калкуляциялашни **ярим тайёр маҳсулотсиз ва ярим тайёр маҳсулотли** бўлинмали усуллари мавжуд.

Биринчи вариантда, харажатлар ҳар бир бўлинма бўйича ҳисобга олиш билан чекланган. Бухгалтерия ҳисобида ярим тайёр маҳсулотлар ҳаракати акс эттирилмайди. Уларнинг бир бўлинмадан бошқа бўлинмага ҳаракати, цехларда юритиладиган ярим тайёр маҳсулотлар ҳаракатининг оператив ҳисоби бўйича, бухгалтерия томонидан назорат қилиб борилади. Харажатларни ҳисобга олишнинг ушбу тартибига мувофиқ ҳар бир бўлинмадан кейин ярим тайёр маҳсулот таннархи аниқланмайди, балки фақат тайёр маҳсулот таннархи ҳисобланади.

Иккинчи вариантда ярим тайёр маҳсулотларнинг бир цехдан иккинчи цехга ҳаракати бухгалтерия ёзувлари билан расмийлаштирилади ва ярим тайёр маҳсулот таннархи ҳар бир бўлинмадан кейин ҳисобланади, бу эса ярим тайёр маҳсулотлар таннархини турли босқичларида қайта ишлашда аниқлаш имконини беради ва маҳсулот таннархи устидан янада самарали назорат қилиш имконини беради.

Бўлинмали усулда меъёрий усулнинг энг муҳим элементлари - жорий меъёрлардан (режали таннарх) ҳақиқий харажатларнинг оғишини тизимли аниқлаш ва бу меъёрларнинг ўзгаришини ҳисоблашда фойдаланилади. Бирламчи ҳужжатларда ва оператив ҳисоботларда хом ашё, материаллар, ярим тайёр маҳсулот, энергия ва хоказоларнинг ҳақиқий харажати билан нормативлар таққосланиши керак. Меъёрий усул элементларидан фойдаланиш ишлаб чиқариш харажатларини кундалик назорат қилиш, нормалардан четга чиқиш сабабларини очиқ бериш, ишлаб чиқариш харажатларини камайтириш учун заҳираларни аниқлаш имконини беради.

Харажатларни ҳисобга олиш ва маҳсулот таннархини калкуляциялашнинг буюртмали усули. Бу усул индивидуал ва кичик серияли ишлаб чиқаришда (қурилиш, турбиналар, блуминглар, самолётлар ва бошқаларни ишлаб чиқаришда қўлланилади). Бундан ташқари, ёрдамчи ишлаб чиқаришларда, айниқса, таъмирлаш ишларида кенг қўлланилади.

Буюртмали усулда ҳисоб ва калкуляциялаш объекти алоҳида ишлаб чиқариш буюртмаси ҳисобланади. Буюртма остида маҳсулот, бир хил маҳсулотларнинг кичик серияси ёки таъмирлаш, ўрнатиш ва синов-тажриба ишлари тушунилади. Катта буюмлар ишлаб чиқаришда ва узоқ ишлаб чиқариш жараёнида буюртмалар бутун маҳсулот учун эмас, балки тайёр конструкцияни ифодаловчи агрегатлар, узеллар учун берилади.

Буюртмалар режалаштириш бўлимида мижозлар билан тузилган шартномалар асосида ёки корхонанинг таркибий бўлинмалари талабига биноан очилади. Буюртмада қайси маҳсулот ёки ишларнинг бажарилиши, уларнинг ҳажми, муддатлари, ижрочилари ва режали таннархи кўрсатилади. Ҳар бир буюртмага тартиб рақами (буюртма коди) берилади.

Ҳар бир буюртма харажатларини ҳисобга олиш учун буюртма коди кўрсатилган ҳолда алоҳида аналитик ҳисоб очилади. Алоҳида буюртмалар бўйича бевосита харажатларни ҳисобга олиш меҳнат, материаллар сарфи ва бошқаларни ҳисобга олиш бўйича бирламчи ҳужжатларга асосланади, уларда буюртманинг тегишли кодини кўрсатиши шарт. Билвосита харажатлар у ёки бу соҳада қабул қилинган усулларга кўра шартли равишда алоҳида буюртмалар орасида тақсимланади.

Харажатларни ҳисобга олиш ва маҳсулот таннархини калкуляциялашнинг бу усулида барча харажатлар буюртма охирига етмагунча тугаланмаган ҳисобланади. Калкуляция ҳисоботи фақат буюртма бажарилгандан сўнг тузилади. Калкуляция ҳисоботини тузиш вақти даврий ҳисоботларни тайёрлаш вақти билан мос келмайди.

Буюртмаларни қисман бажариш ва ўз мижозларига етказиб беришда ушбу буюртманинг режали таннархи ёки уларнинг конструкцияси, технологияси, ишлаб чиқариш шароитидаги ўзгаришларни ҳисобга олган ҳолда, олдинги бажарилган буюртмаларнинг ҳақиқий таннархи бўйича баҳоланади. Ҳар иккала ҳолатда ҳам буюртманинг қисман чиқарилиши ва тугалланмаган ишлаб чиқаришга шартли баҳо беришга йўл қўйилади.

Буюртма тайёр бўлгандан кейин ишлаб чиқарилган маҳсулот ёки бажарилган ишларни қабул қилиш ҳужжатлар билан (далолатномалар, қайдномалар ва бошқалар) рамийлаштирилади.

Индивидуал ишлаб чиқаришларда ишлаб чиқарилган маҳсулот таннархи харажатларни калкуляцион моддалар бўйича жамлаш йўли билан аниқланади. Кичик серияли ишлаб чиқаришда умумий харажатларни ишлаб чиқарилган маҳсулот сонига бўлиш орқали маҳсулот бирлигининг ҳақиқий таннархи ҳисобланади.

Буюртманинг охирида ҳар бир калкуляцион модда бўйича ҳақиқий харажатлар режали харажатлар билан таққосланади, четга чиқишлар, четга чиқиш сабаблари ва айбдорлари аниқланади, келгуси даврлар учун маҳсулот (ишлар, хизматлар) таннархини камайтириш бўйича қарорлар қабул қилинади.

Буюртма усулида харажатларни назорат қилиш ҳар доим ҳам керакли самара бермайди. Шунинг учун буюртмага асосланган усулнинг асосий вазифаси - бевосита харажатлар устидан назорат самарадорлигини оширишдан иборат. Бундай назорат буюртмаларнинг барча операциялари ва ишлари учун харажатларни ҳисобга олишнинг меъёрий усулининг асосий элементларини (харажатларни меъёрлар бўйича ва меъёрлардан четга чиқишни ҳисобга олиш) жорий қилиш йўли билан амалга ошириш мумкин.

Маҳсулот таннархини калкуляциялашнинг меъёрий усули. Бу усул маҳсулот таннархини калкуляциялашнинг меъёрий усулидан фойдаланишга асосланган.

Харажатларни ҳисобга олиш ва маҳсулот таннархини калкуляциялашнинг меъёрий усулидан фойдаланиш учун зарур:

- ҳар бир турдаги маҳсулот (ишлар, хизматлар) учун меъёрий калкуляция тузиш);
- жорий харажатлар меъёрларига киритилган ўзгаришларни ҳисобга олиш;
- ҳақиқий харажатларнинг меъёрлардан четга чиқишларини аниқлаш ва бу оғишларнинг сабаблари ва айбдорларини аниқлаш;
- маҳсулот (ишлар, хизматлар) алоҳида турларининг ҳақиқий таннархини ҳисоблаш

учун меъёрларий харажатларга меъёрдан ҳақиқий харажатларни оғиши ва меъерий харажатларга киритилган ўзгаришларни қўшиб ҳисоблаш керак.

Молиявий ва бошқарув ҳисобида меъерий калкуляция кўп мақсадли вазифаларга эга. Режалаштиришда улар маҳсулотнинг режали таннархини, ишлаб чиқариш харажатлар сметасини ҳисоблаш, маҳсулот сотиш баҳосини аниқлаш, трансферт баҳоси, жавобгарлик марказлари учун харажатлар сметасини аниқлашда қўлланилади. Бухгалтерия ҳисобида меъерий калкуляция тугалланмаган ишлаб чиқариш ва яроқсиз маҳсулотларини баҳолаш, маҳсулот таннархи устидан назорат қилиш, алоҳида маҳсулот турлари ва умуман барча маҳсулотларнинг ҳақиқий таннархини ҳисоблаш учун зарурдир.

Меъерий калкуляцияларнинг сони ва тузилиши ишлаб чиқариш жараёнининг мураккаблиги ва ишлаб чиқаришни ташкил этиш даражасига боғлиқ.

Оммавий ва йирик серияли ишлаб чиқаришларда деталлар, узеллар, цех машина-комплектлари, ярим тайёр маҳсулотлар, йиғма бирликларни йиғиш жараёнлари, маҳсулотлар бўйича меъерий калкуляциялар тузилади. Ёрдамчи ишлаб чиқаришларда буюртма асосида бажариладиган технологик таъминлаш, намунали асбоблар ишлаб чиқариш, таъмирлаш мураккаблиги бирликлари, энергия ташувчилар, транспорт ишлари, эҳтиёт қисмлар гуруҳлари ва бошқалар учун тузилади.

Меъерий калкуляция тузиш учун корхона керакли норматив базага – ишлаб чиқаришни техник тайёрлашнинг меъерий ҳужжатлар, ишлаб чиқариш ресурслари сарфининг меъёрлари, ёрдамчи меъерий ҳужжатларга эга бўлиши керак.

Меъёрларнинг ўзгаришини ҳисобга олиш. Янги ишлаб чиқилган меъёрлар ташкилот раҳбари ёки ваколатли шахслар томонидан тасдиқланади. Топшириқ ҳужжатлари асосида корхонани тегишли бўлимлари меъёрлардаги ўзгаришлар тўғрисидаги хабарномаларни ёзиб ва уларни цехларга, таъминот бўлимига ва иқтисодий бўлимларга етказилади.

Хабарномаларда ўзгаришдан олдинги ва кейинги меъёрлар, ўзгартириш асослари, янги меъёрлар киритилган сана, меъёрлар ўзгартирилган маҳсулотлар шифрларини фойдаланилаётган таркибий бўлинмалар шифрлари ва бошқа маълумотлар кўрсатилади. Ишчилар меҳнат ҳақи (вақт меъёри ва нархлар)га таъсир этувчи ўзгаришлар янги меъёрлар киритилишидан олдин ишчиларга маълум қилиниши керак.

Меъёрлардан четга чиқишларни ҳисобга олиш. Нормалардан оғиш – ҳақиқий ва меъерий харажатлар ўртасидаги аниқланган фарқдир. Четга чиқиш мазмунига кўра салбий (ортиқча харажат) ва ижобий (иқтисодий самара)ларга бўлинади.

Ишлаб чиқариш технологик жараёнининг бузилиши, ишлаб чиқаришни ташкил этиш ва бошқаришдаги камчиликлар (хом ашё материалларнинг бузилиши, яроқсиз маҳсулот мавжудлиги, иш вақтидан ташқари ва бошқалар) оқибатида салбий оғишлар содир бўлади.

Ижобий оғишлар, одатда, ишлаб чиқариш самарадорлигини оширишга қаратилган чора-тадбирлар натижасидир (чиқиндилардан оқилона фойдаланиш, нуқсонларни бартараф этиш, ишлаб чиқариш технологиясини такомиллаштириш ва бошқалар). Паст меъёрлардан фойдаланишда ижобий оғишлар содир бўлиши мумкин ва бу қолдиқ уларнинг юқорига ўзгариши билан бартараф этилади.

Ҳужжатлаштириш, инвентаризация, ҳисоб-китоб қилиш усуллари ёрдамида меъёрлардан четга чиқишларни ҳисобга олинади. Ҳужжатлаштириш ва инвентаризация усуллари бевосита ўзгарувчан харажатлар бўйича оғишларни ҳисобга олиш учун фойдаланилади. Ҳисоблаш усули, одатда, билвосита ўзгарувчан харажатлар бўйича четга чиқишларни ҳисобга олиш учун қўлланилади.

Меъёрлардан четга чиқишларнинг аналитик ҳисоби харажатларнинг юзага келиш жойлари, сабаблари, маҳсулот турлари, калкуляция моддалари бўйича амалга оширилади.

Тугалланмаган ишлаб чиқариш қолдиқларини қайта ҳисоблаш. Ўтган ойнинг охиридаги тугалланмаган ишлаб чиқариш қолдиқлари ой бошидаги тугалланмаган ишлаб чиқариш қолдиқларидир. Ўтган ойнинг охирида ўтган ойда амалдаги меъёрлар асосида тугалланмаган ишлаб чиқариш қолдиқлари баҳоланади.

Агар ҳисобот оий учун меъёрлар ўзгарса, ҳисобот оий учун белгиланган нормативлардан келиб чиқиб, ой бошида тугалланмаган ишлаб чиқариш қолдиқларни қайта баҳолаш зарурати туғилади. Бундай қайта баҳолаш икки йўл билан амалга оширилади – тугалланмаган ишлаб чиқариш қолдиқларининг барча объектларини меъёрларнинг ўзгариши миқдори бўйича бевосита қайта ҳисоблаш ва калкуляцион моддалари бўйича меъёрларнинг ўзгариши миқдори бўйича йириклаштирилган қайта ҳисоблаш.

Тугалланмаган ишлаб чиқариш қолдиқларининг барча объектларини меъёрларнинг ўзгариши миқдорини бевосита қайта ҳисоблаш бўйича тугалланмаган ишлаб чиқариш қиймат кўрсаткичларини тугалланмаган деталлар, узеллар, ярим тайёр маҳсулотлар ва бошқа объектларни фоиздаги меъёр ўзгариши ўлчамига кўпайтиради. Тугалланмаган ишлаб чиқаришни бу қайта баҳолаш усули жуда ишончли маълумотларни олиш имконини беради, лекин жуда меҳнат талаб этади.

Калкуляцион моддалари бўйича меъёрларнинг ўзгариши миқдори бўйича йириклаштирилган қайта ҳисоблаш тугалланмаган ишлаб чиқариш қолдиқларини ҳисобланган фоиз ўзгаришига кўпайтирилади (1-жадвал).

1-жадвал

Тугалланмаган ишлаб чиқариш (ТИЧ) қолдиқларини
қайта ҳисоблаш қайдномаси

Моддалар номи	ТИЧ ой бошида, сўм	Жорий меъёрлар		Меъёрнинг ўзгариши, %	ТИЧ ой бошида қайта ҳисоблашдан кейин	Меъёр ўзгариши ўлчами
		01.03га	01.04га			
Материаллар ва бошқ.	10 000 000	10 000	9 500	95	9 500 000	-500 000

Тугалланмаган ишлаб чиқаришни қайта баҳоланишнинг иккинчи усули биринчисига нисбатан кам меҳнат талаб қилади, шунинг учун ундан кўпроқ фойдаланади.

Тугалланмаган ишлаб чиқариш ҳажми унча кўп бўлмаган ва меъёр ўзгариши муҳим бўлмаган ҳолларда корхоналар тугалланмаган ишлаб чиқаришни қайта ҳисобга олмайдилар. Тугалланмаган ишлаб чиқариш бўйича меъёрнинг ўзгариши ва аниқланган меъёрдан оғишлар товар маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажмига ўтказилади.

Харажатларнинг йиғма ҳисоби ва маҳсулот таннархини калкуляциялаш. Алоҳида турдаги маҳсулотларнинг ҳақиқий таннархини меъёрий усули билан ҳисоблаш ишлаб чиқариш харажатларининг йиғма ҳисоби қайдномаларида амалга оширилади. Кўрсатилган қайдноманинг соддалаштирилган шакли 2-жадвалда келтирилган.

2-жадвал

Харажатлар йиғма ҳисоби қайдномаси (минг сўм)

Харажатлар моддалари	ТИЧ ой бошида		Жорий ой харажатлари		Яроқсиз маҳсулот харажатлари жорий меъёрлар бўйича	ТИЧ камомати (-), ортикчаси (+) жорий меъёрлар бўйича	Ишлаб чиқарилган маҳсулот харажатларига олиб борилди				ТИЧ ой охирида жорий меъёрлар бўйича
	жорий меъёрлар бўйича	ўзгаришлар бўйича	жорий меъёрлар бўйича	меъёрлардан огиш бўйича			жорий меъёрлар бўйича (с.2 + с.4 - с.6 ± с.7 - с.12)	меъёрлардан огиш бўйича (с.5)	меъёрлардан ўзгаришлар бўйича (с.3)	Ҳақиқий таннарх (с.8 ± с.9 ± с.10)	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Материаллар	10 000	-500	100 000	+1000	700	-	98 300	+1000	-500	98 800	11 000
Ишлаб чиқариш ишчиларнинг меҳнат ҳақи ва бошқалар	5 000	-300	50 000	-500	400	-	49 600	-500	-300	48 800	5 000
Жами	20 000	-1000	200 000	+800	2000		193 000	+800	-1000	192 800	25 000

Ушбу қайдномадаги ТИЧ ой бошида (2 устун) қолдиқлари ўтган ой қайдномасидан кўчирилади; меъёрларлар ўзгаришидан огишлар (3 устун) - ТИЧ қолдиқларини қайта ҳисоблаш қайдномасидан олинади. ТИЧ қолдиғи ой охирида (12 устун) инвентаризация ёки оператив ҳисоб ва ҳисобот ойида жорий амал қилувчи харажатлар меъёрларига мувофиқ аниқланади.

Яроқсиз маҳсулотга тўғри келадиган харажатлар (6 устун), яроқсиз маҳсулотга оид ҳужжатлар ва ҳисобот ойида амадаги меъёрлар бўйича ҳисобланади; ТИЧни инвентаризация қилишда аниқланган камчиликлар ёки ортикчаси (7 устун) ҳам ҳисобот ойида амадаги меъёрлардан келиб чиққан ҳолда баҳоланади. Жадвалнинг бошқа устунлари бўйича кўрсаткичларни ҳисоблаш тартиби жадвалда кўрсатилган.

Корхона харажатларининг йиғма ҳисоби кўрсаткичлари асосида бутун маҳсулот бўйича ва алоҳида турлар бўйича ҳисобот калкуляцияси тузилади. Калкуляцион ҳисоб-китобларининг шакллари, тузиладиган калкуляциялар сони асосан корхонанинг ишлаб чиқариш хусусиятларига боғлиқ.

1. Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

- “Бухгалтерия ҳисоби тўғрисида”ги ЎЗР қонуни (янги таҳрир). 13.04.2016 й. № ЎЗРҚ-404.
- “Маҳсулот (ишлар, хизматлар)ни ишлаб чиқариш ва сотиш харажатларининг таркиби ҳамда молиявий натижаларни шакллантириш тартиби тўғрисидаги Низом”. (ЎЗР Вазирлар Маҳкамасининг 1999 йил 5 февралдаги 54-сонли қарори (ўзгартиришлар ва иловалар билан).
- ЎЗР 4-сон БҲМС “Товар-моддий заҳиралар (Янги таҳрирда)” (ЎЗР Адлия вазирлигида 2006 йил 17 июлда 1595-сон билан рўйхатга олинган).